

Проф. д-р Любомир Владукин

ОБЩО УЧЕНИЕ ЗА ДЪРЖАВАТА

еделвайс

Дупница, 2024

СЪДЪРЖАНИЕ

ПЪРВА ГЛАВА КАК ДА ИЗУЧАВАМЕ ДЪРЖАВАТА _____	7
ВТОРА ГЛАВА ДЪРЖАВНИ НАУКИ И ДЪРЖАВНО ПРАВО _____	58
ТРЕТА ГЛАВА ВЪЗНИКВАНЕТО НА ДЪРЖАВАТА _____	108
ЧЕТВЪРТА ГЛАВА ОБОСНОВАНИЕТО ИЛИ ОПРАВДАНИЕТО НА ДЪРЖАВАТА _____	141
ПЕТА ГЛАВА ПОНЯТИЕ И СЪЩНОСТ НА ДЪРЖАВАТА _____	199
ШЕСТА ГЛАВА ЕЛЕМЕНТИ НА ДЪРЖАВАТА: ТЕРИТОРИЯ, НАРОД И ВЛАСТ _____	260
СЕДМА ГЛАВА НАРОД _____	290
ОСМА ГЛАВА ВЛАСТ И СУВЕРЕНИТЕТ _____	349
ДЕВЕТА ГЛАВА ФОРМИ НА ДЪРЖАВАТА _____	446
ОБЩА КНИЖНИНА _____	510

ГЛАВА ПЪРВА

КАК ДА ИЗУЧАВАМЕ ДЪРЖАВАТА

Методологичен увод

Erich Becher, *Geisteswissenschaften und Naturwissenschaften*, 1921. – Beudant, *L'application des methodes biologiques à l'etude des sciences sociale*, b R. de dr. publ. 1896. – Julius Binder, *Philosophie des Rechts*, 1925, особено S. 183 ff., 483 ff., 891 ff. – S. Brie, *Der Volksgeist bei Hegel und in der historischen Rechtsschule*, 1909. – H. E. Barnes, *Soziologie und Staatstheorie*, 1927. – C. Brinkmann, *Soziologie und Staatswissenschaft*, 1923. – B. Croce, *Grundlagen der Politik*, 1924. – Maurice Deslandres, *La crise de la science politique et le problème de la méthode*, 1902. – Durkheim, *Les régies de la méthode sociologique*, 1919. – Davy, *Sociologie politique*, 1923. – W. Dilthey, *Der Aufbau der Geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*, 1900. – Р. Декарт, *За методата*. – E. Ehrlich, *Freie Rechtsfindung und freie Rechtswissenschaft*, 1903. – От същия, *Grundlagen der Soziologie des Rechtes*, 1913. Проф. Венелин Ганев, *Курс по обща теория на правото, увод: методология на правото*, 1921 и 1934. – От същия, *Държавата като колективна същност*, 1923. – Otto V. Gierke, *Grundbegriffe des Staatsrechts und die neuesten Staatstheorien*, in *Ztschr. f. ges. Staatsw. Tüb.* 1874 und 1915. От същия, *Labands Staatsrecht und die deutsche Rechtswissenschaft*, b *Schollers Jahrb.*, 1883. – Gumplowicz, *Rechtsstaat und Sozialismus*, 1881. – От същия, *Die Soziologische Staatsidee*, 1902. – Hermann Heller, *Die Krisis der Staatslehre*, b *Arch.- Sozialw. u. Sozialp.* 1926. От същия, *Bemerkungen zur Staats und rechtstheoretischen Problematik der Gegenwart*, b *Arch. off R.*, Bd. XVI. – Hippel, *Unters. zum Problem des fehlerschaften Staatsakts, Beitrag zur Methode einer teleologischen Rechtsauslegung*, 1924. – Holstein, *Von Aufgaben und Zielen heutiger Staatswissenschaft*, b *Arch. f. off. R.*, Bd. XI. – Jehring, *Der Zweck im Recht*, Bd. I. 1904. – Jerusalem, *Das Problem der Methode in der Staatslehre*, in *Arch. f. off. R.*, Bd. XV. – Jung, *Die logische Geschlossenheit des Rechts*, 1900. – Hans Kelsen. *Über Grenzen zwischen juristischer und soziologischer Methode*, 1911. – От същия, *Der Soziologische und der juristische Staatsbegriff*, 1922. – От същия, *La dottrina pura del diritto, metodo e concetti*

fondamentali, b *Archivo giuridico*, 1933. – В. А. Кустяковскай, *Социальные науки и право*, Москва, 1916. – Kistiakowsky, *Gesellschaft und Einzelwesen*. 1899. – Erich Kaufmann, *Kritik der neukantianischen Rechtsphilosophie*, 1921. – Otto Koellreutter, *Artikel Staat im HWB des Rechtsw.* 1928. – От същия, *Die Krisis der Staatslehre*, в *Suddeutsche Monatshefte*, 1929. – М. Лезерсон., *Общая теория права*, Пуза, 1930. – Larnaud, *Bérthelemy*, etc., *Les methodes juridiques*, 1911. – Georg v. Mayr, *Begriff und Gliederung der Staatswissenschaften*, 1921. – Metzger, *Sein und Sollen im Recht*, 1920. – F. Oppenheimer, *Soziologie des Staates*, in *Jahrb. fur Soziologie*, 1925. – Heinrich Rickert, *Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung*, 1902–1922. – Max Rumpf, *Politische und soziologische Rechtslehre*, 1933. – Н. И. Палиенко, *Задачи и пределы юридическото изучение на государства*, в *Журн. Мин. Юст.* 1912. – Erich Schwinge, *Der Methodenstreit in der heutigen rechtswissenschaft.*, 1930. Ф. В. Горановский, *Юридический метод в государственной науке*, Варшава, 1904. – W. Wundt, *Logik, eine Untersuchung der Prinzipien und Erkenntnis der Methoden wissenschaftlicher Forschung*, 1921, Bd. III. – Wolzendorff, *Der reine Staat*, 1920. – Zitelmann, *Lucken im Recht*, 1903.

§ I. Съставните елементи на държавата са разнородни

Държавата като организирано обществено е извънредно сложно явление както по природата на конститутивните си елементи, по своята материална и формална същност, тъй и по обосноваването и задачите си. Нека вземем едно предварително определение на понятието държава: тя е съюз от хора (I), живеещи уседнало върху определена територия (II), под една върховна власт (III).

Хората и територията съставляват материалните елементи на държавата и принадлежат към физическия свят, следователно са обект на природните и социалните науки. Властта е от абстрактно естество, тя е преди всичко правно понятие и е предмет на духовните науки, на първо място, на правната наука.

Конститутивните елементи на държавата са разнородни по своята същина. Те принадлежат на две различни и дори противоположни научни области – природни и духовни – следователно, трябва да бъдат изучавани от различни науки с присъщите им различни методи.

I елемент: хората. Човешките съюзи, човешкото общество, се изучават от социологията. Но тя е една събирателна наука, в със-

тава на която възизат множество инак особени дисциплини. Човекът като член на гържавата може да бъде изучаван в неговите естествени физически и духовни особености от *антропологията* и *етнологията*. Расовите и културните различия упражняват дълбоко влияние върху строежа и управлението на гържавата. Схващанати така, антропологията и етнологията добиват социалнополитическо значение и застават на границата между природните и духовните науки. Няколко примера: *Woltmann* пише: „Политическа антропология“ (1903); *Vierkandt*, „Първобитни и културни народи“ (1896); *Gobineau* прави опит да обясни политико-социалния образ на гържавите с „неравенството на човешките раси“ (1884); в същата плоскост *Gumplowicz*: „Борбата на расите“ (1909); *Goldstein*, *Rasse und Volk* (1921); *Letouiteau* съставя една „Социология според етнографията“ (1880); политически ориентирана е „Народоуката“ на *Ratzel*, а също и стопанската философия на *Schmoller* и др.; *Kjellen* говори за „народополитика“.

Антропологията и етнологията логично се допълват от *психологията*, която най-добре може да разясни ония душевни процеси, които карат човек да се организира в съюзи, да се подчинява на властта, да има съзнание за справедливост и неправда. Една основна предпоставка за съществуването на гържавата е правосъзнанието на нейните членове. Да се опознае психиката на човека и на обществото, значи да се осветлят основите на редица правни институции, да се проумеят множество политико-социални явления в гържавата и правилно да се насочва творческата политика на управляващите. Независимо от чистата психология като отгел на философията, отскоро съществува една специална дисциплина (за неин основател се смята *Lazarus*, 1851), наречена *Народна психология*, или психология на колективните тела, на масите. Тя обработва събраните от етнологията материали или пристъпва към обекта си направо, по индуктивен път, със средствата на модерната психология. Най-виден представител на тази наука е Вилхелм Вунд: „Елементи на народната психология“, 10 тома.

Levy-Bruhl: „Първобитният разум“ (1922); *Gustave le Bon* ни описва „Психологията на тълпите“, „Психологията на революциите“ и „Психологичните закони в еволюцията на народите“; психологията на колективните престъпления е описана от *Sighele* в „Престъпната тълпа“; *E. Voultou* прави опит за една „политическа психология на английския народ през XIX век“. Влиянието на силната личност

върху психиката на обществото и върху държавното управление се изследва в съчиненията на философите–индивидуалисти: Карлейл, Ницше, Макс Щирнер и др.

II елемент: *територията*, като част от земната повърхност, може да бъде предмет на няколко различни науки, в зависимост от интереса и гледището на изследователя. Физическата география и геологията са чисто природни науки, но техните резултати представляват интерес и за държавоведца, защото географското положение на една територия (пространственост, граници, море, плавателни и напоителни реки, планини, климат), както и геологическият ѝ строеж (плодородие на почвата, минерални богатства) влияят върху характера, поминъка и социалните отношения на населението, а оттам – върху устройството и управлението на държавата.

Влиянието на околната природа върху характера на човека, на обществото и на държавата е било забелязано още от философите на класическата гревност (Аристотел, Pol. IV, 4, 5 и 10) и после на Възраждането (Боден, Макиавели). Монтескьо посвещава пет книги (XIV до XVIII) от капиталното си съчинение, за да изследва влиянието на климата и терена върху духа на законите. С голяма дълбочина същият проблем е изследван от Томас Бокл. Големият подем на естествените науки от началото на миналия век засега и материалните елементи на държавата, прилагайки към тяхното изучаване методите на биологията и последователността на естествените закони. Циглер, Конрад и Хекел в 1903 г. основаха една библиотека от монографии за изучаване отношенията между „Природа и държава“ със средствата на естествените науки. Прекалености и методологични грешки не липсват, но и постигнатите резултати не могат да бъдат пренебрегнати от държавоведца. Особено внимание заслужават работите на Ratzel върху *политическата география* и антропогеографията, както и книгата на шведския професор Киелен „Държавата като житейска форма“; W. Vogel, „Политическа география“ (1922 г.); П. Савицкий „Россия особый географический мир“, Прага 1927 г. От 1924 г. насам в Берлин излиза едно бележито списание: *Zeitschrift für Geopolitik*. Според геополитиката държавата е „географски индивид“, т.е. неразделно свързана с територията си, която е „месторазвитие“ на целия държавно–обществен живот и влияе върху неговия характер, главно с естествения стремеж у човека да

се приспособява към външните условия на живота. За да се разбере социално-стопанският и правно-политическият образ на една държава, нужно е да се опознаят особените качества на нейната територия. И обратно: това опознаване ще улесни управникът да намери най-правилната насока за политическия живот на държавата.

III елемент: *власт*. Ако върху дадена територия живеят едно множество хора, това още не значи, че имаме налице държава. Такъв съюз може да представлява някаква орда, задруга, колониална компания, конгломерат от семейства или родове – хора, които живеят задружно или воюват помежду си, или най-после живеят изолирано, разпръснати, в полудиво естествено състояние. Онова, което характеризира държавата, което превръща даден човешки съюз в държава, то е *върховната власт*. Щом в един съюз има установена власт, която заповядва на всички и няма по-горна от себе си, ние казваме, че този съюз е организиран. Обаче във всяка човешка група, особено в по-постоянните групи, съществува известна организация, известни властнически отношения на заповед и подчинение между членовете. Тази власт може да съществува чисто фактически, като природно дадена, и да се проявява спонтанно, непредварително-определено, или произволно. Такава власт може да се констатира във всяко човешко общество, безразлично какво е то по същността си. Следователно, необходимо е още нещо, за да имаме налице държава: необходим е някакъв особен белег, който да отличава съюза-държава от всички други човешки съюзи, групи, общества. Този белег е едно специално качество на властта, на върховната власт, именно – да бъде *правова*. Това значи да не бъде спонтанна или произволна, а да се основава върху един трайно установен общ ред на отношенията между заповедници и подчиняващи се, и между подчинените помежду им – нормативен ред; това значи да се проявява в размерите и формите, определени от писани или неписани правила, но да се налага на всички съюзени членове, с непреодолимата сила на собствения си авторитет. С други думи – правни норми, правов ред и върховна власт, която принудително се самоосъществява. Тази именно сила се нарича *държавна власт* или държавна воля.

Понятието държавна власт или воля съдържа заповед за изпълнение, предписание за нещо дължимо, с други думи – императивна норма. И понеже държава имаме налице само когато голата власт като естествено дадена сила се превърне в установено-правова, то

и заповедните норми на държавната власт ще бъдат правови норми, а системата от правовите норми – правов ред.

Държавната власт се проявява чрез властването, което е нейна функция, чрез което тя се осъществява. Властване значи заповядване и подчинение. Държавно властване – това е осъществяване на правовия ред, който е система от правни норми и пораждани от тях отношения. Само в системата на правовия ред, т.е. само чрез третия елемент на държавата, другите два конструктивни елемента добиват характерната за една държава същност: държавен народ вместо множество индивиди и територия вместо къс земна повърхност.

Чрез властта се установява един постоянен общ ред и чрез нея той се осъществява. Това самоосъществяване е характерно за държавната власт, която е правова по своята същност. Да се осъществи правовият ред, значи държавната воля да се наложи на индивидуалните воли, и то суверенно, неотразимо – чрез всевластна принуда. Понеже принудата стои в системата на правовия ред и се основава върху съответни правни норми, то следва, че държавната воля се проявява правно-принудително, че едно съществено качество на държавната власт, принудата, е от юридически характер.

От казаното се вижда, че третият конститутивен елемент е най-характерен за държавата, че той пронизва и напоява и другите два елемента, като дори влияе върху същината им. От друга страна, е очевидно, че елементът власт е от чисто юридическо естество, че познанието му е обект на *правната наука* и по-специално – на държавноправната. Да се проучи всестранно държавната власт, значи да се познае държавата в нейната същност, в нейната природа, в нейните най-характерни прояви. Вън от правото няма държава, а друг някакъв човешки съюз.

Тъкмо заради това, но и като юристи преди всичко, ние сме длъжни да изучим държавата от юридическо гледище и в нейната юридическа същина, в нейната правна организация. Тази е пряката задача на Общото държавно право и на специалните публицистични дисциплини.

Обаче ние искаме да опознаем държавата такава, каквато е в действителност, в нейната цялост, всестранно; а това значи не само в скелета на правното ѝ устройство, но и в нейния материален и социологичен субстрат, както и в нейното политическо развитие.

Цяла редица проблеми, много важни за опознаване сложната природа на държавата (емпирично, държава е събирателно понятие) не са от формално-юридическо естество, следователно не са пред-

мет на правната наука, нито дори на Общото държавно право. Такива проблеми са например произходът на държавата и причините за изчезването ѝ; оправдаване на съществуването ѝ в съзнанието на гражданите; каква ни се представлява същината ѝ от различни гледнища; задачите на държавата; политико-социалният или историческият смисъл на някои нейни институции и др. Ние можем юридически да начертаем скелета на едно управление според действащите закони и обичаи, обаче ще можем дълбоко да вникнем в него и всеотранно да го познаем – а оттам да познаем и държавата изобщо – ако проучим що е индивидуализъм, либерализъм и демокрация; що е универсализъм, фашизъм и държавен социализъм; или що е колективизъм, комунизъм и диктатура на пролетариата и т.н. Без опознаването на тези политико-философски учения или системи не може научно да се говори за разните съществуващи форми на управление демократично-парламентарно, чисто конституционно, съветско, корпоративно, националсоциалистическо и др. А изучаването на тези форми на управление е пряка задача на Общото държавно право. Понятията: свобода, авторитет, колективност, общо благо и други такива, с които държавноправната наука постоянно борави, могат да бъдат определени и дълбоко разбрани само с помощта на трансцедентните науки. Дори самите основи на правната наука – понятията право и власт – не могат да бъдат обяснени без помощта на правната и социалната философия, а една система на положителното право е немислима без средствата на логиката.

Всички тези проблеми не са юридически. Макар да имат пряко отношение с държавното право, те не са обект на правната наука в тесен смисъл. Те се изплъзват от нормативистичното третиране. Следователно добрият държавовед – който, макар да е юрист, не желае да бъде едностранчив – трябва да прибегне до услугите на други науки, духовни, и дори естествени, за да може чрез техните методи и постижения в областта на познанието да попълни знанията си за държавата и да има за нея не само едностранчиво-юридическо, но всеотранно и по възможност пълно научно познание на същинската, на емпирично-дадената държава.

Другите науки, освен правната наука, до които прибегва държавоведът, се наричат помощни или спомагателни науки. Техният списък и редът на важността им не могат да се определят точно, защото зависят от школата, светогледа и научния индивидуалитет на изследователя. Един Йелинек с мярка се ползва от спомага-

телните науки; един Келзен ги отхвърля напълно; Валдекер и принадлежащите към най-новото направление търсят една обща наука за гържавата, без подразделения на научни периметри.

Само методологичният синкретизъм е винаги недопустим. Ние можем свободно да се ползваме от услугите на всички спомагателни науки, но по определен начин, с познаване на природата и възможностите на всяка една наука, с чувство за мярка и система.

Така поставен, проблемът е предимно методологичен и нам се налага да го разгледаме по-отблизо.

§ 2. Природни и духовни науки

Ние казахме (§1), че чрез два от своите конститутивни елементи гържавата гържи връзка с естествените науки. Но тази връзка е твърде слаба за гържавоведеца и почти никаква за юриста. Все пак ние сме длъжни да я определим, било сама за себе си, било като противоположност към връзката с духовните науки.

Природните науки имат за предмет всичко, което е дадено в природата като материя и сила. Но понеже и духовният живот на човека е част от емпиричната действителност, би трябвало да няма други науки, освен природните. Обаче при изследването на духовния човешки живот и на произлизащите от него явления се установява, че те по същество се различават от явленията в неогушевената природа и от живота на низшите живи същества. Затова под природа ние трябва да разбираме само оная емпирична действителност, която „е едно затворено в себе си съществуване (*Sein*), управлявано от чисто иманентни закони“ (Рикерт, 212), т.е. че природните закони са установени чрез опит и са постоянни, неизменни. Науките, които изследват същината на така (методологично) ограничената природа и установяват присъщите ѝ закони, които я управляват, се наричат природни науки. С други думи: естествените науки имат за предмет физическата природа и всички явления, които стоят вън от човека като мислещо и чувстващо същество, и съществуват независимо от него; напротив, предмет на духовните науки са обществените явления, които се създават и изменят поради творческото участие на човека.

Духовните науки (наричани още и културни, социални или исторически науки) съставляват една самостоятелна категория и дори

са противоположни на природните науки от методологично гледище. Те имат за предмет духовните процеси и явления на човека, не просто като живо същество (анатомия, антропология), а като мислещ, волеви и творчески субект. Всичко, което човекът твори със своя дух, се изучава от духовните науки: история, психология, етика, право, религия, език и изкуство – целият социален живот на човека.

Каузалният принцип, меродавен в природните науки, се усложнява в областта на духовния живот от телеологичния (целесъобразния) момент и от субективната преценка. Когато творческата воля на човека, поначало свободна, се направлява от предварително поставени цели и от преценяване на всеки конкретно даден момент – закономерността на социалните явления става относителна. Напротив, закономерността на природните явления (физика, химия, биология), освободени от целесъобразност и преценка, е постоянна.

Необикновеният разцвет на естествените науки и господството на теоретичния материализъм и позитивизъм към средата на миналото столетие повлияха за скъсяване разстоянието между природни и духовни науки. Най-интересното за нас е, че присъщите на естествените науки методи започнаха да се прилагат към духовните науки, главно към социологията и историята, а заедно с това започнаха да се „откриват“ и установяват социални закони по примера на природните. Човекът, с целия си духовен свят, се схващаше като част от емпиричната действителност, а животът на индивида и на народите се подвеждаше под общите понятия на универсалната наука за природата. Съставяйки своя обширен курс по социология, Огюст Конт (1798–1857) включва и учението за държавата, като изучава и обяснява политическите факти с методите и постиженията на биологията. Както изследваме живите организми, тъй трябва да изследваме и социалния организъм, човешкото общество, държавата. Джон Стюарт Мил (1806–1873) мислеше, че логиката на духовните науки е само част от логиката на естествените и че само чрез прилагане на универсалния метод на природните науки духовните ще могат да станат истински науки и да дадат положителни резултати. Хербърт Спенсър (1820–1903) с голям авторитет и задълбочаване разработваше и проповядваше същите идеи, а Ернст Хекел (1834–1919) доскоро твърдеше, че има само една наука и тя е природоизпитателната.

Ако духовните науки бяха останали в своето развитие там, където ги доведоха позитивистите, то общото учение за държавата щеше да бъде една положителна наука, чиито изводи са обективни истини и чиито социални или политически закони имат неизменността почти на естествените закони. В такъв случай държавата би могла да се устрои като физико-химическа лаборатория, а хората и действията им да се направляват планомерно като атоми и първични сили.

Обаче духовните науки, включително и нашата дисциплина, стоят в съвършено друга плоскост и до тяхното познание се стига по съвсем други пътища, отколкото природните науки. Като мислещо същество, човекът свободно обсъжда, решава и действа съобразно със своята психо-физическа индивидуалност, със своя интерес, или с повече или по-малко върното преценяване на дадените обстоятелства. Понеже всички тези величини са непостоянни, то и обусловените от човешкото действие резултати ще бъдат различни. При едни и същи обстоятелства няколко души с различен темперамент действат различно, а знайно е, че двама души никога не си приличат тъй както например два къса от един и същ метал. Неумолимата последователност на физическия свят тук чисто и просто не съществува. Социалните явления никога не се повтарят със същата тъждественост, както природните явления в областта на физиката, химията или биологията.

От всичко това следва, че в областта на социологията, историята, политическите науки – изобщо дисциплините, които засягат или съставляват общото учение за държавата – няма строга закономерност, нито абсолютни истини. Липсват неизменните природни закони, които при едни и същи обстоятелства дават едни и същи последици. Например Хелмхолц определя така: „всеки природен закон предсказва, че при дадени условия, които в известни отношения са еднакви, винаги настъпват последици, които в известни други отношения са еднакви“. „Социалният закон“, че угнетението предизвиква съпротива, не може да се сравни с неизменната последователност на природния закон, че топлината увеличава обема на телата. Липсват и абсолютни истини – иначе нямаше да има най-разнообразни и често противоречиви политически догми и учения за един и същ обект, напр. абсолютна и парламентарна монархия, кралски и народен суверенитет, демокрация и диктатура, либерализъм (невмешателство) и държавен социализъм, и много други. Що

е истина, справедливост, общо благо? – се питат учени и политици и отговарят различно, съобразно логиката на своята философска система или съгласно изискванията на политико-утилитарния момент.

От факта, че държавните науки не ни дават точни и напълно задоволителни резултати, още не следва, че те не са науки и че могат да се пренебрегват. Разработвани в продължение на хилядолетия от най-великите умове на човечеството, духовните (и частно, политическите) науки са натрупали грамадни ценни познания върху мислещия човек и върху човешките общества. Ние сме длъжни само да знаем какви са тези науки по своята същност, какви могат да бъдат постиженията им и *по какъв начин* (метод) трябва да си служим с тях.

§ 3. Обяснителни и нормативни дисциплини *Sein* и *Sollen*

Природните науки имат за цел системно да ни изложат и обяснят фактичестото състояние на нещата в емпиричната действителност и да установят закономерността на природните явления. Естествените закони предсказват какво ще се случи неизбежно при дадени условия – те ни обясняват връзката между причините и последиците, с една неизменна последователност. Затова казваме, че природните науки са експликативни, *обяснителни*.

Какво е правната наука: е ли обяснителна или не? Ако схванем правото като система от позитивноправни норми, а правната наука като чисто юридическа дисциплина – логично трябва да заключим, че тя не е обяснителна, а е *нормативна наука*. Природните науки излагат и обясняват емпиричния свят тъй както е даден, както съществува, както е в действителност (*das Sein*). Нормативната наука, напротив, борава в свършено друк свят, който, сам по себе си, няма нищо общо с емпириката – това е светът такъв, какъвто трябва да бъде, ако хората изпълняват повеленията на установените правни или нравствени норми (*das Sollen*). При тях не ни интересува какво е, или какво става, а какво трябва да бъде, или какво трябва да стане, па макар и в действителност да е обратното. Тази строга формалистика играе важна роля в теорията на правото.

Понятието „закон“ може да има две различни съдържания в зависимост от гледището, върху което ще застанем. Ако търсим едно

правило, което да ни обясни причинната връзка между явленията, да ни обясни състоянието на нещата и да ни предскаже точно какво ще се случи при дадени условия – това значи, че ние сме заели едно *обяснително гледище* и търсим да открием и установим един природен закон. Напротив, ако търсим едно правило или система от правила, които, като изискват от хората определено поведение, целят да предизвикат осъществяването на едно определено явление – то значи, че сме заели едно *нормативно гледище* и че искаме да създадем и установим една правно-загължителна (или нравствено-загължителна) норма. Излишно е да се споменава, че нравствено-правната норма може и да не бъде изпълнена, когато изпълнението на природния закон е неизбежно, следователно светът на държимото може да остане един несбъднат идеал, едно небитие, когато светът на съществуващото е дадена реалност. Или както казва Зимел, държимото е такава форма на мисленето, каквато е бъдещата или условната глаголна форма на говоренето. Наистина, и в правната норма, както и в природния закон, съществува причинна връзка между факта на съществуващото и последицата, например ние казваме: който извърши убийство (факт), ще бъде наказан, както казваме: когато нагреем желязото, обемът му се увеличава. Обаче връзката между факта и последицата не е еднаква, защото нагрятото желязо винаги се разширява, а убийците невинаги се наказват (например, ако не бъдат заловени). В първия случай връзката е каузална, а във втория е правова, нормативна.

Както действително съществуващото (*das Seiende*) се различава от онова, което би трябвало да се осъществи, от държимото (*das Sollende*), тъй се различава естественият закон от правната или нравствената норма.

Понеже социалните явления съществуват в емпириката също тъй, както и обикновените природни явления, следва, че и социологията е обяснителна, а не нормативна наука. Защото тя изучава и обяснява създадената от мислещо-волевия човек действителност (*Sein*), а не му предписва правила за поведение (*Sollen*) с цел да предизвика осъществяването на едни, а не на други социални явления. Това последното се върши от етичните и от правните норми.

Ясно е, че правото е нормативна наука, боравеща в областта на държимото, и че основно се различава както от природните науки, тъй и от *социологията*, защото и двете последни боравят в една противоположна на правото област – областта на съществуващото.

Тази основна разлика между право и социология обуславя разликата в научните гледища и в методите. Тук е изходната точка на нормативистите, на учението за чистото право и на знаменития юридически метод.

Дуализмът на Кустяковски-Йелинек се състои в това, че държавата се схваща едновременно и като жива социална действителност, и като формална правна организация.

Тази двойственост има голямо методологично значение, защото установява две различни гледища (социологично и юридическо) и през две отделни области на познанието (съществуващото и дължимото), води към два различни резултата (държавата като социално и като правно понятие).

По своята материална същност или социален субстрат държавата е едно човешко общество, което би могло да съществува като психично взаимодействие между групирани индивиди и без външната форма на държавното устройство, т.е., че обществото води едно независимо от правото съществуване. Като емпирично-реална общност (*Sein*), държавата е обект на социологията, т.е. на емпирично-каузално изследване, чрез обяснително-социологичния метод.

Човешко общество още не значи държава. Само организираното под една върховна власт общество е държава. Юридическият момент като система от правни норми не принадлежи на емпиричната реалност и не може да бъде предмет на социологията. Правните норми са из областта на дължимото (*Sollen*) и са обект на чисто юридическо познание, чрез нормативно-правния метод.

Двойствената природа на държавата (социална и правна) обуславя две различни гледища на изследване: каузално-социологично и нормативно-юридическо, в зависимост от това, как желаем да я познаем: социологично (фактически, като естествена дагеност), или юридически (нормативно, като идеално образувание на дължимото).

Юридическото понятие *държава* се определя от чистоправната наука като система от правни норми, отношения и форми, които образуват една идеална юридическа единност (правната връзка) или юридическа личност (носителка на права и задължения). Социологичното понятие *държава* се определя от социологията като трайно общество от индивиди, които се намират в непосредствено психофизическо общуване и взаимодействие.

Опитае ли се да развием двете понятия или самостоятелно да ги извлечем, ние веднага се убеждаваме в тяхната различна, дори противоположна природа.

Обаче тази противоположност е само методологична. При конкретната представа за държавата двете различни страни – социална и юридическа – се сливат в едно хармонично цяло. Конкретната държава не се явява раздвоена нито във времето, нито в пространството. Следователно, държавата като социално явление и като правов ред са двете страни на едно и също нещо. Ние раздвояваме конкретно-единния обект, за да изследваме всяка негова област със съответния метод, с цел да го опознаем всестранно и по-гълбоко, без да изпадаме в методологичен синкретизъм. Това двустранно изучаване на държавата е един твърде обикновен начин на наблюдение – ние можем да изучаваме всеки обект от различни гледища и по различни начини.

Въз основа на гореизложеня методологичен дуализъм (съществуващо и гължимо, факт и норма, емпирично-реално и субективна оценка, социологично и юридическо), *Общото учение за държавата* може да се раздели на „Социално учение за държавата“ и „Правно учение за държавата“, като към първото се отнесе материалното и историческото съдържание на държавата (държавата като социален факт), а към второто – ония юридически норми, които придават държавноправен характер на социално-историческата субстанция (държавата като правна институция, като правен субект).

Двустранната теория се отрича от чистите нормативисти (Келзен), които мислят, че за юриста държавата е само правов ред и че каквото е неюридическо, съставлява предмет на други науки (социология, политика, история и пр.), но не и на правната наука. Нормативистичният монизъм постига безупречна системност, аналитична гълбочина, чист е от методологичен синкретизъм и от погрешки в теорията на познанието (110, 116, Kelsen). Обаче неговият голям недостатък е фанатичната му *едностранчивост* и *непълното познание на държавата*, което е крайният му резултат. Понеже нашата цел е да познаем конкретната държава колкото може по-пълно и от Общото учение за държавата да направим въведение към Общото държавно и към Конституционното право, а същевременно да поставим на научна основа нашата политическа мисъл (като конкретно убеждение и като критична мярка към политическите учения и форми на управление), ние се приобщаваме към методоло-